

*Словська І. Є.,
доктор юридичних наук, доцент,
помічник-консультант народного депутата України
Апарату Верховної Ради України*

СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Статтю присвячено аналізу дефініції «суверенітет» і розкриттю основних характеристик державного, народного й національного суверенітетів. Аргументовано, що суверенітет передбачає верховенство та незалежність державної влади, її повноту й самостійність у внутрішній і зовнішній політиці. Підсумовано, що державний суверенітет пов'язується з народним і національним фактично як наслідок згаданих правових явищ.

Ключові слова: суверенітет, державний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет, національна безпека, об'єкт державної зради, народовладдя, державні інтереси, суспільно небезпечні посягання, світовий порядок.

Постановка проблеми. Теорія й практика конституційного розвитку України засвідчують розбіжності в нормативно визначеному та фактичному функціонуванні державного апарату. Нині очевидними є проблеми з виконанням основних функцій держави, зокрема, забезпеченням економічної, інформаційної, екологічної безпеки, оборони й захисту суверенітету та територіальної цілісності. Саме завдяки високому рівню розвитку громадянського суспільства Україна в майбутньому може утвердитися як конституційна держава, у якій першоосновою, формою вираження конституційного ладу не лише декларативно, а й реально визнають людину, її права та свободи. Ще донедавна характерні для значної частини населення правовий нігілізм та абсентеїзм у широкому розумінні (повна пасивність у політичній діяльності) змінилися громадською активністю й готовністю контролювати державну владу. Мотивацією подальшої інституалізації громадянського суспільства повинні стати зацікавленість політичної еліти в уникненні кризових явищ і протестних настроїв, зростання рівня злочинності, особливо у сфері національної безпеки, об'єктом яких є найбільш захищені державні й суспільні цінності.

Нині фактично відбувається формування нової системи світового безпекового порядку. Саме в такі періоди закладаються на довгострокову перспективу підвалини статусу держави як суб'єкта зовнішньої політики. Необхідно створити умови та досягти такого стану держави й суспільства, що дасть змогу зберігати та відстоювати свою цілісність і незалежність. Цей стан гарантуватиме недоторканність життєво важливих інтересів держави, зокрема й її суверенітету [1, с. 155].

Актуальність наукових розвідок у царині доктринального тлумачення суверенітету як об'єкта злочину проти основ національної безпеки, а саме державної зради (стаття 111 Кримінального кодексу України) [2], є безсумнівною з огляду на необхідність правильної кваліфікації, визначення ступеня суспільної небезпеки вчиненого. Понятійно-категоріальний апарат будь-якої галузі знань формує її основу та здійснює істотний вплив на стратегію розвитку науки в цілому. Тому особливо важливим є вміння правильно тлумачити дефініції.

Стан дослідження проблеми. Проблематика захисту суверенітету зумовлюється сучасним розумінням сутності консти-

туційних положень про утвердження України як суверенної й незалежної держави. Характеристика суверенітету базувалася на науково-теоретичних працях таких учених, як В. Антонов, О. Батанов, М. Кельман, В. Людвік, О. Мурашин, В. Погорілко, Ю. Тодика, Г. Федущак-Паславська, О. Фрицький, Н. Хома, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші. Дослідники розробили понятійний апарат, основні характеристики суверенітету як правового явища та визначили критерії його реального стану.

Метою статті є проведення доктринального аналізу суверенітету як об'єкта державної зради.

Виклад основного матеріалу. Проблема суверенітету є однією з найбільш дискусійних. Наслідком такої ситуації є певна невизначеність її методологічних і теоретичних підвалин та установок, що, проте, притаманне сучасному стану національної юридичної науки загалом [3, с. 23]. Зазвичай досліджувану дефініцію характеризують як реальний факт, фактичну належність влади. Суверенітет (з фран. *souverainete* – верховна влада; з лат. *superus* – верхній) – верховенство й незалежність державної влади; її повнота та самостійність у внутрішній і зовнішній політиці [4, с. 359; 5, с. 685].

Розрізняють також суверенітет як одну з невід'ємних ознак держави [6, с. 58; 7, с. 347–348; 8, с. 148; 9, с. 120; 10, с. 47; 11, с. 105; 12, с. 105; 13, с. 5]; принцип суспільно-політичного життя [14, с. 14]; обмежений авторитет [15, с. 222].

Учення про суверенітет виникло як складова вчення про державу й право. Однак, на відміну від інших понять і категорій, особливість поняття «суверенітет» полягає в тому, що суверенітет за своїм історичним походженням є насамперед політичною ідеєю, яка лише згодом перетворилася на правову.

Свого часу Г. Еллінек зазначав: «Не вчені, відірвані від життя, відкрили його у своїх вчених кабінетах, – його створили ті могутні сили, боротьба яких наповнює зміст століть» [16, с. 285].

Наведене твердження видатного державознавця про те, що своїм походженням ідея суверенітету зобов'язана боротьбі різних політичних сил, безумовно, є справедливим. Таким буде й те, що не лише політичне життя чинило вплив на становлення ідеї суверенітету. Сама ця ідея, її розуміння й тлумачення, викладені в працях різних мислителів, суттєво впливали на перебіг політичного життя [17, с. 6]. Варто згадати внесок у політичну практику вчень таких авторів, як Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо.

Отже, поняття «суверенітет» не було відоме в стародавні часи. Однак, розглядаючи суверенітет в історичній ретроспективі, слід розрізняти суверенітет як явище та поняття. Перше існує з моменту виникнення держави (державний суверенітет) і заснування демократичних інститутів (народний суверенітет), друге було сформульовано значно пізніше [18, с. 10–11, 14].

Суверенітет є базисом незалежності й самостійності органів державної влади у вирішенні зовнішніх і внутрішніх проблем (так званий зовнішній і внутрішній суверенітет). Внутрішній суверенітет означає незалежність держави від інших суб'єктів політичної системи, насамперед політичних партій.

За Конституцією України 1996 року держава позбулася колишнього декларування керівної ролі партії. Відомо, що в СРСР принцип суверенітету тлумачився як форма повновладдя трудящих (експлуаторські класи участі в реалізації державної влади не брали); «з перемогою соціалізму принцип суверенітету означав повновладдя всього політично й морально єдиного радянського народу» [19, с. 182].

Нині держава, згідно з частиною 2 статті 5 Конституції України залежить лише від одного суб'єкта – українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади [20]. Верховенство державної влади – це її необмеженість жодними чинниками, окрім Конституції України, природного права й законів. На території держави відсутня будь-яка конкуруюча влада, тобто двовладдя виключається, оскільки це призводить до розпаду на низку самостійних утворень. На всій території визнається єдина легітимна вища юридична сила законів, виданих парламентом або народом на референдумі.

Зазначимо, що референдум, як і інші форми безпосередньої демократії, не повинен застосовуватися сам по собі або лише у зв'язку з конституційною фіксацією принципу народного суверенітету. Безпосередня й представницька демократії є важливими об'єктами конституційного регулювання та мають бути легальними способами й засобами реалізації влади. Правове регулювання процесу здійснення безпосередньої демократії, зокрема референдуму, спрямовується на те, щоб поєднати ці форми зі способами й засобами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, проте не зробити конфліктними з можливою підміною парламенту референдумом (чи навпаки), про що вказано в абзацах 4, 5 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 [21].

Верховенство державної влади проявляється у визначенні всього ладу суспільних відносин, загального правопорядку, правосуб'єктності учасників: органів публічної влади, об'єднань громадян та індивіда.

Важливою ознакою суверенітету державної влади є її єдність, що виражається у функціонуванні органів законодавчої, виконавчої й судової влади, Президента України, прокуратури. Сукупна компетенція зазначених інституцій охоплює всі повноваження, необхідні для здійснення зовнішніх і внутрішніх функцій держави. При цьому різні органи, що належать до такої системи, не можуть надавати одним і тим самим суб'єктам за подібних обставин взаємовиключні правила поведінки. Цьому слугує конституційне закріплення принципу розподілу влади, який декларує, що кожний вищий орган державної влади повинен діяти в межах власної компетенції [10, с. 49–50].

Зовнішній суверенітет означає незалежність насамперед у зовнішньополітичній сфері. Поняття державного суверенітету для міжнародного права є одним із базових, оскільки покладається в основу таких його загальних принципів, як суверенна рівність держав, взаємна повага державного суверенітету, невтручання держав у внутрішні справи одна одної, територіальна цілісність держав тощо [22, с. 27]. Утвердження зовнішньоекономічного суверенітету нашої держави, на думку окремих фахівців, до яких приєднуємося й ми, є радше наміром, програмою [23, с. 27].

Слушно є позиція щодо пов'язаності суверенітету України не лише й не стільки з юридичним нормуванням на конституційному рівні положення про суверенність держави, скільки із забезпеченням цього політико-правового стану економічними, дипломатичними та іншими засобами [10, с. 51].

Державний суверенітет є верховною владою, похідною від народу. Тому можна підсумувати, що суверенітет держа-

ви обмежується суверенітетом народу. Важливою складовою народного суверенітету є право визначати та змінювати конституційний лад відповідно до частини 3 статті 5 Конституції України [20]. Оскільки влада народу є первинною, єдиною й невідчужуваною, то лише народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Основним Законом України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Конституції України в порядку, встановленому її розділом XIII. Належне виключне право не може бути привласнене в будь-який спосіб державою, її органами або посадовими особами (абзаци 1, 2 пункту 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005) [24].

У Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) зазначено, що прийняття Конституції України парламентом було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу (відповідно до абзацу 1 пункту 4 мотивувальної частини рішення [25]), тобто одноразовим актом.

Суверенітет може бути також національним, що передбачає політичну свідомість нації, її реальні можливості визначати характер свого життя, у тому числі насамперед можливість самовизначення (політичного), наприклад, створення національно-культурної або національно-територіальної автономії, утворення самостійної держави [26, с. 109].

Висновки. Суспільно й особистісно значимі світоглядні орієнтири визначають динаміку та вектор розвитку суспільства й держави [27, с. 68; 28, с. 228]. Проте глобальні процеси трансформації політичної системи, руйнування колишніх пріоритетів в економіці й духовному житті, інтеграція в міжнародне співтовариство спричиняють потребу в переосмисленні ціннісно-світоглядних уявлень. Очевидним є факт визначення ступеня прогресу цивілізаційного розвитку залежно від можливості корегування політико-правових процесів регресного характеру [29, с. 27–28]. Проте наведені положення не стосуються суверенітету, без якого не існує й держава. Державний суверенітет пов'язаний із народним і національним фактично як наслідок згаданих правових явищ.

Література:

1. Антонов В. Проблеми формування нової архітектури глобальної та регіональної безпеки України / В. Антонов // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 154–161.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Селіванов В. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і право творення в Україні / В. Селіванов // Право України. – 2006. – № 4. – С. 21–28.
4. Юридический энциклопедический словарь / редкол. : А. Сухарев, М. Богуславский, М. Козырь, Г. Миньковский и др. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 415 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
6. Кельман М. Загальна теорія держави та права : [підручник] / М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 584 с.
7. Курс конституционного права Украины : [учебник] : в 2 т. / под ред. М. Баймуратова, А. Батанова. – Сумы : Университетская книга, 2012. – Т. 2 : Конституционный строй Украины. – 2012. – 800 с.
8. Актуальні проблеми конституційного права України : [підручник] / за ред. А. Олійника. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 554 с.
9. Теория государства и права / под ред. В. Корельского, В. Перевалова. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2001. – 616 с.
10. Тодыка Ю. Основы конституционного строя Украины : [учеб. пособие] / Ю. Тодыка ; отв. ред. В. Погорилко. – Х. : Факт, 1999. – 318 с.

11. Шаптала Н. Конституційне право України : [навч. посібник] / Н. Шаптала, Г. Задорожня. – Дніпропетровськ : Лізунов-Прес, 2012. – 472 с.
12. Наливайко Л. Державний лад України: теоретико-правова модель : [монографія] / Л. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 600 с.
13. Людвік В. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. Людвік. – Х., 2009. – 18 с.
14. Федущак-Паславська Г. Політико-правова ідея суверенітету державної влади та її реалізація в державотворенні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Г. Федущак-Паславська. – Львів, 2000. – 18 с.
15. Берлін І. Чотири есе про свободу / І. Берлін. – К. : Основи, 1994. – 272 с.
16. Еллинек Г. Борьба старого права с новым / Г. Еллинек. – пер. с нем. – М. : Заратустра, 1908. – 52 с.
17. Палиенко Н. Суверенитет: историческое развитие идеи суверенитета и ее правовое значение / Н. Палиенко. – Ярославль : Тип. Губернского правления, 1903. – 591 с.
18. Людвік В. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. Людвік. – Х., 2009. – 205 с.
19. Лепешкин А. Курс советского государственного права : в 2 т. / А. Лепешкин. – М. : Юридическая литература, 1961– . – Т. 1. – 1961. – 559 с.
20. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин 2, 3 статті 5, статті 69, частини 2 статті 72, статті 74, частини 2 статті 94, частини 1 статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
22. Шаповал В. Сравнительное конституционное право / В. Шаповал. – К. : Княгиня Ольга, 2007. – 416 с.
23. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : [монографія] / за ред. В. Погорілка. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; А.С.К., 2003. – 652 с.
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини 1 статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин 2, 3, 4 статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 року 6-рп/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року № 3-зп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
26. Фрицький О. Конституційне право України : [підручник] / О. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
27. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / М. Михальченко та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.
28. Поліщук О. Роль цінностей у консолідації українського народу з метою самозбереження / О. Поліщук // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 3. – С. 225–231.
29. Гриньків О. Державно-правові цінності: теоретико-філософські аспекти / О. Гриньків // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 2. – С. 23–28.

Словская И. Е. Суверенитет как объект государственной измены: доктринальный анализ

Аннотация. Статья посвящена анализу дефиниции «суверенитет» и раскрытию основных характеристик государственного, народного и национального суверенитетов. Аргументировано, что суверенитет – это верховенство и независимость государственной власти, ее полнота и самостоятельность во внутренней и внешней политике. Подытожено, что государственный суверенитет связан с народным и национальным фактически как следствие упомянутых правовых явлений.

Ключевые слова: суверенитет, государственный суверенитет, народный суверенитет, национальный суверенитет, национальная безопасность, объект государственной измены, народовластие, государственные интересы, общественно опасные посягательства, мировой порядок.

Slovska I. Sovereignty as the object of treason: a doctrinal analysis

Summary. The article is devoted to the analysis of the definition of “sovereignty” and the disclosure of the main characteristics of state, popular and national sovereignty. It argues that sovereignty is the independence of state power; its completeness and independence in domestic and foreign policy. Summed up that state sovereignty is associated with popular and national in fact as a consequence of these legal phenomena.

Key words: sovereignty, state sovereignty, popular sovereignty, national sovereignty, national security, object of treason, democracy, public interest, socially dangerous encroachment, world order.